

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشکده علوم انسانی

گروه فلسفه

برای دریافت کارشناسی ارشد

عنوان:

رشد اخلاقی کودکان

(با تاکید بر آراء علمای اخلاق اسلامی)

استاد راهنما:

دکتر سحر کاوندی

استاد مشاور:

دکتر حسین اترک

نگارنده:

محمد رضا کابلی

تابستان

سپاس

سپاس خداوندی را که قدرت تفکر و اندیشه را در نهاد انسانها قرار داد

برخود لازم می دانم:

از تمامی معلمان و اساتید محترمی که اینجانب را در تمامی عرصه های علمی، فرهنگی و

تربیتی یاری نمودند سپاسگذاری کنم.

از اساتید محترم دانشکده علوم انسانی دانشگاه زنجان بالآخص خانم دکتر کاوندی و آقای دکتر

اترک و دوستانی که مرا در نگارش پایان نامه یاری نموده اند، بالآخص آقای داوود قره جالو

قدردانی کنم.

تقدیم:

اجر معنوی این کار را تقدیم مادر مهربانم و همسر عزیزم می‌کنم که با مهرشان تمامی مشکلات و سختی‌های سرراهم را هموار می‌کنند.

و نیز تقدیم به روح پاک برادر شهیدم که جان و جوانی‌اش را در راه حفظ پاکی جوانان مملکتش نثار کرد.

چکیده :

رشد ، دارای جنبه‌های مختلفی اعم از جسمانی و روحانی است ؛ رشد جسمانی فرایندی است که تقریباً به طور مشخص و مشهود صورت می‌پذیرد و بروز هر گونه مشکلی در این باره به واسطه پیشرفت های علم روز تقریباً قابل حل است ؛ اما رشد روحانی کودک که شامل رشد عاطفی ، رشد شخصیتی ، رشد شناختی و نیز رشد اخلاقی است ، به دلیل فقدان ملاک و معیار مشخص و مشهود و دخیل بودن عوامل بی شمار در آن ، از پیچیدگی- های زیادی برخوردار است و پیش بینی ، شناخت و تجزیه و تحلیل هر یک از ابعاد رشد روحانی ، کاری بسیار سخت و دشوار است .

در این پژوهش به بررسی مراحل ، عوامل و شیوه‌های مختلف رشد اخلاقی از منظر روانشناسی چون گزل ، پیازه ، کلبرگ ، رابرت سلیمان و نیز علمای اخلاق اسلامی همچون ابن سینا ، غزالی ، خواجه نصیر ، نراقی و جوادی آملی پرداخته و برخی مسائل مرتبط با آن از جمله تغییر پذیری خلق و امکان تربیت انسان و رشد قوای سه‌گانه و تاثیر آن در رشد اخلاقی انسان بررسی می‌گردد . رشد اخلاقی ، فرآیندی زمان‌بر و مرحله‌ای است که هر مرحله ، عوامل ، شرایط و شیوه‌های مختلفی را بر اساس سن ، محیط اجتماعی و فرهنگی اقتضاء می‌کند ؛ در این پژوهش به بحث از عوامل رشد اخلاقی پرداخته شده که به سه دسته‌ی کلی عوامل بیرونی - همچون والدین ، گروه همسالان ، تشویق و تنبیه _ ، عوامل درونی _ همچون وراثت _ ، عوامل تعاملی _ همچون رابطه جنسیت و اخلاق ، رابطه رشد شناختی با رشد اخلاقی ، تعامل وراثت و محیط _ تقسیم می‌شود . در مورد ارتباط رشد شناختی و رشد اخلاقی ، اندیشمندان اسلامی ، مراحل مختلف رشد اخلاقی کودک را در هر مرحله ، همپای رشد شناختی او _ اعم از رشد عقلانی _ پیش می‌برند و معتقدند در امر تربیت ، پیش از آنکه کودک به رشد عقلانی مطلوب برسد ، می‌توان از روش "عادت" بهره جست . نیز در مسائل اخلاقی _ نه در استدلال اخلاقی _ دو جنس مذکر و مؤنث عمدتاً به صورت متفاوت عمل می‌کنند که این امر می‌تواند به بازگشت به برداشت‌های هر یک ، از اخلاق و نیز تفاوت در ساختار روحی و تربیتی آنان داشته باشد ؛ برای همین راهکارهای تربیتی‌ای که ایشان در امر تربیت دختران و پسران ارائه می‌دهند متفاوت است .

واژگان کلیدی : کودک ، رشد عقلانی ، رشد اخلاقی ، تربیت .

فهرست مطالب

مقدمه..... ۵-۱

بخش اول : کلیات

۱. معنا شناسی (اصطلاح شناسی)..... ۷-۶

۱-۱. معنای لغوی اخلاق..... ۷

۱-۲. معنای اصطلاحی اخلاق..... ۸-۷

۱-۳. معنای لغوی رشد..... ۹-۸

۱-۴. معنای اصطلاحی رشد..... ۹

۱-۵. تعریف کودک..... ۱۰-۹

۱-۶. تعریف تربیت..... ۱۰

۱-۶-۱. تربیت از نظر فلاسفه و علمای اخلاق..... ۱۲-۱۰

۲. اخلاق و ضرورت آن

۱-۲. اهمیت علم اخلاق..... ۱۴-۱۲

۲-۲. فایده علم اخلاق..... ۱۵-۱۴

۲-۳. تعریف خلق..... ۱۶-۱۵

۲-۴. امکان تغییر خلق..... ۲۲-۱۶

۳. اهمیت تربیت..... ۲۳-۲۲

۱-۳. اهداف تربیت..... ۲۴-۲۳

۲-۳. امکان تربیت انسان..... ۲۵-۲۴

۴. اصول موضوعه تحقیق

۱-۴. نفس ، خاستگاه اخلاق..... ۲۷-۲۶

- ۲-۴. کلی بودن اصول اخلاقی..... ۲۷
- ۳-۴. تجربی بودن مسایل اخلاقی..... ۲۸-۲۷
۵. انسان شناسی..... ۲۹-۲۸
- ۱-۵. دو بعدی بودن انسان..... ۳۱-۲۹
- ۲-۵. تجرد نفس انسان..... ۳۳-۳۱
- ۳-۵. قوای نفس انسان..... ۳۷-۳۳
- ۴-۵. رشد قوای سه گانه در انسان..... ۳۸-۳۷
- ۵-۵. شرارت یا پاکی سرشت انسان..... ۴۲-۳۸

۶. تاریخچه روانشناسی رشد

- ۱-۶. وضعیت کودکان پیش از قرون وسطی..... ۴۳-۴۲
- ۲-۶. نگرش اسلام به کودک..... ۴۵-۴۴
- ۳-۶. تاریخچه مطالعه درباره کودک در عصر جدید..... ۴۹-۴۵

بخش دوم : مراحل رشد اخلاقی در کودکان

- مقدمه..... ۵۰
۱. نقش فلسفه در جهت دهی به رشد اخلاقی..... ۵۱-۵۰
۲. بنیادهای فلسفی نظریه های رشد..... ۵۲-۵۱

فصل اول : نظریه های رشد در جهان غرب

- ۱-۱. مراحل رشد اخلاقی کودک از نظر گزل..... ۵۴-۵۳
- ۲-۱. مراحل رشد اخلاقی کودک از نظر پیاژه..... ۵۸-۵۴
- ۱-۲-۱. اشکالات کلبیگ بر نظریه پیاژه..... ۶۰-۵۸
- ۳-۱. مراحل رشد اخلاقی کودک از نظر کلبیگ..... ۶۵-۶۰
- ۱-۳-۱. نظریه کلبیگ درباره قضاوت اخلاقی..... ۶۶-۶۵

۲-۳-۱. روش مطالعه کلبرگ..... ۶۹-۶۶

۳-۳-۱. مفاهیم مهم در نظریه کلبرگ

۱-۳-۳-۱. مراحل رشد اخلاقی، ثابت و بدون تغییر است..... ۷۰-۶۹

۱-۳-۳-۲. استدلال و داوری‌های اخلاقی با جنبه‌های شناختی ارتباط دارد..... ۷۲-۷۰

۱-۳-۳-۳. رشد اخلاقی به طبیعت افراد بستگی دارد و تربیت اخلاقی

فقط در این چهارچوب بر رشد اخلاقی تاثیر می‌گذارد..... ۷۳-۷۲

۱-۳-۴. تشابه و تفاوت نظریه کلبرگ و پیاژه..... ۷۴-۷۳

۱-۳-۵. نقد نظریه پیاژه و کلبرگ..... ۷۵-۷۴

۱-۴. مراحل رشد اخلاقی کودک از نظر سلیمان..... ۷۶-۷۵

فصل دوم : عوامل رشد اخلاقی

مقدمه..... ۷۷

۱-۲. عوامل بیرونی..... ۸۰-۷۸

۱-۱-۲. نقش والدین در رشد اخلاقی کودک..... ۸۲-۸۰

۲-۱-۲. نقش تقلید در رشد اخلاقی کودک..... ۸۴-۸۲

۲-۲. عوامل درونی..... ۸۶-۸۵

۳-۲. عوامل تعاملی..... ۸۷-۸۶

۱-۳-۲. رابطه رشد شناختی با رشد اخلاقی..... ۸۸-۸۷

۲-۳-۲. تعامل وراثت و محیط در رشد اخلاقی..... ۸۹-۸۸

۳-۳-۲. رابطه جنسیت و اخلاق..... ۹۱-۸۹

۱-۳-۳-۲. نظریه گیلیکان در مورد جهت‌گیری اخلاقی..... ۹۳-۹۱

۲-۳-۳-۲. ایرادات وارده بر نظریه گیلیکان..... ۹۶-۹۴

فصل سوم : مراحل رشد اخلاقی کودک از نظر علمای اخلاق اسلامی

مقدمه..... ۱۰۲-۹۷

۱-۳. تربیت کودک و اهمیت آن از منظر روایات..... ۱۰۴-۱۰۲

۲-۳. شیوه‌های مختلف تربیت کودک

۱-۲-۳. عادت..... ۱۰۶-۱۰۴

۱-۲-۳-۱. ارتباط عادت و تعقل..... ۱۱۵-۱۰۶

۱-۲-۳-۲. ارتباط عادت و علم..... ۱۱۷-۱۱۵

۱-۲-۳-۳. ارتباط عادت و اراده..... ۱۱۸-۱۱۷

۱-۲-۳-۴. ناقدین نظریه عادت

۱-۲-۳-۴-۱. سقراط و افلاطون..... ۱۲۰-۱۱۸

۱-۲-۳-۴-۲. کانت و روسو..... ۱۲۱-۱۲۰

۲-۲-۳. اقتداء به افعال طبیعی..... ۱۲۳-۱۲۱

۳-۲-۳. تشویق و ترغیب..... ۱۲۶-۱۲۳

۳-۳. چگونگی برخورد با تخلفات اخلاقی کودک

۱-۳-۳. تغافل..... ۱۲۹-۱۲۷

۲-۳-۳. تهدید و تنبیه..... ۱۳۰-۱۲۹

۱-۲-۳-۳. موافقین تنبیه بدنی..... ۱۳۰

۱-۲-۳-۳-۱. تنبیه راهی جهت اصلاح سرکشی انسان..... ۱۳۲-۱۳۱

۲-۲-۳-۳-۲. رنج و بلا مایه تادیب و خیر انسان است..... ۱۳۴-۱۳۲

۲-۲-۳-۳-۲. شرایط تنبیه بدنی..... ۱۳۵-۱۳۴

۳-۲-۳-۳. مبانی نظری مخالفین تنبیه بدنی..... ۱۳۶-۱۳۵

۴-۳. عوامل موثر در تربیت کودک..... ۱۳۶

۱-۴-۳. وراثت..... ۱۳۷-۱۳۶

۱-۴-۳-۱. وراثت و وجوه آن از منظر آیات و روایات..... ۱۳۹-۱۳۷

۱۴۲-۱۳۹.....	اهمیت انتخاب همسر(مادر) و نقش وراثتی آن در تربیت کودک.....
۱۴۶-۱۴۲.....	تغذیه.....
۱۴۷-۱۴۶.....	پدر خانواده.....
۱۵۳-۱۴۷.....	معلم.....
۱۵۴-۱۵۳.....	همسالان و معاشین.....
۱۵۷-۱۵۵.....	فصل چهارم : بحث و نتیجه گیری.....
۱۶۶-۱۵۸.....	فهرست منابع و مآخذ.....

مقدمه

اساس وجودی همه موجودات عالم ماده ، بر تغییر و تحول بنا نهاده شده است . انسان نیز در تمام دوران زندگی خود ، دستخوش تغییرات مداوم است . هر تغییری مقدمه دگرگونی بعدی و محصول و نتیجه تحول قبلی است . این تغییرات را در مراحل چندی به وضوح می توان مشاهده کرد : نطفه ، جنین ، نوزاد ، کودک ، نوجوان ، جوان ، بزرگسال و پیر . هر یک از این مراحل ، چنان که گفتیم متاثر از مرحله قبل و موثر در مرحله بعدی است . در دوران کودکی رفتار فرد ، همراه و همگام رشد جسمانی تکون می یابد . انسان بیشتر عادات خود را در دوران طفولیت کسب می کند و تقریباً در این دوره است که کیفیت سازگاری با محیط را فرا می گیرد . از این رو می توان در خردسالی ، حتی کیفیت رفتار شخص را در دوران سالمندی پیش بینی کرد ؛ همانگونه که حالات کودکی یک سالمند را می توان از رفتار او تشخیص داد ؛ از اینرو حضور والدین و بزرگسالان در این دوره بسیار مهم است .

گزل^۱ قایل است:

کودک در پنج سالگی نسخه کوچک شخص جوانی است که بعداً خواهد شد(به نقل از شعاری نژاد، ۱۳۶۴، ص ۱۶).

چرا که انسان در مقایسه با سایر جانوران یک دوره طولانی وابستگی را طی می کند و بسیاری از اعمال هم- چون راه رفتن ، در انسان به تدریج به وجود می آید . لذا تمام مکاتب فکری روانشناسی در این مورد توافق دارند که دوران شیر خوارگی و کودکی ، در تعیین و شکل دادن رفتار و رشد منش آینده دارای اهمیت بیشتری است . از دیگر سو در دوران کودکی ، دغدغه اصلی والدین در درجه اول ، تامین نیازهای جسمی فرزندانشان است ، چرا که عدم توجه به این گونه نیازها ، کودک را در معرض خطر مرگ قرار می دهد . خوراک ، پوشاک و مسکن مناسب از ضروریات بقای جسمانی است و شگفت آن که اندکی تلاش و مراقبت ، اینگونه نیازهای حیاتی را

¹.Gesell

برآورده خواهد کرد . با اندکی تلاش و پشتکار ، فقیرترین خانواده‌ها نیز می‌توانند از پس تامین نیازهای اولیه خود برآیند.

در مرتبه بعد اکثر والدین علاقه دارند کودکانی داشته باشند که در بین اطرافیان خود با خوشی و شادکامی بسر برند ، از زندگی خود راضی باشند و استعدادهای خود را شکوفا سازند و در دوره کودکی و بزرگسالی ، مشکلات عاطفی-هیجانی و اخلاقی نداشته باشند . امروزه تامین نیازهای جسمی کودکان چندان وقت‌گیر نبوده و تمامی توان و نیروی والدین را به خود اختصاص نمی‌دهد و والدین می‌توانند وقت بیشتری برای تامین نیازهای عاطفی و رفتاری کودکان خود صرف کنند ، ولی متأسفانه اغلب والدین در انجام این وظیفه کم و بیش ناموفق بوده اند و در باره نحوه رشد و اقتضائات سنی و جنسی و عقلانی کودک خود آگاهی کمی دارند و اغلب روش های تربیتی آن‌ها مبتنی بر شیوه های تربیتی قدیمی است که از کارایی لازم برخوردار نیست . به همین دلیل امروزه اختلالات عاطفی ، رفتاری و اخلاقی در کودکان روز به روز رو به افزایش است و علی‌رغم تعالیم دینی و آثار بسیاری که درباره روانشناسی کودک تالیف شده ، نسبت به گذشته پیشرفت چندانی حاصل نشده است.

هدف ما در این پژوهش تبیین و تحلیل نحوه رشد اخلاقی کودکان و ارایه نظرات صاحب نظران غربی و مسلمان درباره تربیت اخلاقی کودکان به منظور استفاده والدین در امر تعلیم و تربیت می‌باشد ، زیرا به نظر می‌رسد ریشه اکثر مصائب و بدبختی هایی که گریبان گیر انسان می‌شود جهل و نادانی است . از آنجا که آگاهی و فهم انسان می‌تواند او را از اکثر گرفتاری‌ها رهایی بخشد ، آشنایی با نحوه تربیت کودکان علاوه بر تامین رضایت خاطر اولیاء و بهره مند شدن کودکان از تربیت صحیح اخلاقی ، می‌تواند به ایجاد جامعه ای که تمامی انسان ها در کنار هم به صورت مسالمت آمیز و به دور از دغدغه و نگرانی زندگی کنند ، کمک کند ؛ زیرا بهره مندی از تربیت صحیح اخلاقی ، تمامی عرصه های دیگر زندگی را تحت الشعاع خود قرار می‌دهد.

اکثر مکاتب غربی و اسلامی به تربیت انسان در دوران کودکی تاکید کرده و روح و روان کودک را همچون لوح سفیدی می‌دانند که نقش و نگارهایی که در آن می‌افتد به سختی زایل می‌شود . پس چه بهتر که در تربیت

انسان ها واخلاقی بارآوردن آن‌ها از همان کودکی تلاش و جدیت صورت گیرد و این ممکن نیست مگر با آگاهی والدین در درجه اول ، مسئولین ، جامعه و آموزش و پرورش در درجات بعدی.

امید است بتوانیم اندک آگاهی‌ای به دوست‌داران جامعه سالم و اخلاقی ارائه کرده باشیم .

اهمیت و ضرورت تحقیق:

در طول تاریخ و به قدمت وجود انسان و تشکیل جوامع و تمدن ها و زندگی اجتماعی آنها و نیز روابطی که در بین انسان ها حاکم بوده و هست ، بحث اخلاق و چگونگی تنظیم رفتار انسان ها با یکدیگر از جایگاه مهمی برخوردار بوده است . در زمان های گذشته که علم و صنعت و تکنولوژی پیشرفت چندانی نداشت و تمامی معارف و تکالیف از نسلی به نسل دیگر توسط اولیاء و ریش سفیدان و حتی در مسند استاد و شاگردی ارائه می شد ، کسانی که در محیط مناسب فرهنگی و آموزشی و پرورشی آن زمان قرار می‌گرفتند ، می‌توانستند خود را به درجات بالای معارف و اخلاقیات ترقی دهند.

تلاش ما ، آشنایی با نحوه ی رشد اخلاقی کودکان و نحوه ی پرورش اخلاقی آنها از سوی والدین و بزرگسالان است ، زیرا اخلاق که یکی از نموده‌های رفتار اجتماعی است و در برخورد با دیگران بروز می‌کند یکی از عوامل مهم داشتن جامعه‌ای سالم و به دور از تنش می‌باشد و جامعه ، برای پیشرفت همه جانبه اش ابتدا نیازمند شهروندان و انسان‌های اخلاقاً سالم می‌باشد . برای همین از ابتدای کودکی باید تلاش مسئولین جامعه و والدین این باشد که کودکان درست تربیت شوند و در مسیر رشد اخلاقی خود تعالی یابند تا هم به سعادت دنیا و هم سعادت آخرت ، که با رفتار درست و انسانی و مزین شدن به مکارم اخلاقی قابل حصول می باشد ، دست یابند.

در گرو آگاهی و شناخت است که خانواده ها و جامعه می‌توانند در رشد اخلاقی کودک خود تاثیر گذار باشند و یقیناً در گرو داشتن انسان های اخلاقاً سالم است که می‌توان جامعه‌ای موفق و

پیشرفته داشت . پس هدف از بحث رشد اخلاقی کودکان ، ابتدا تبیین چگونگی رشد اخلاقی در کودکان ، ارتباط آن با رشد عقلانی و مسائل مرتبط با آن و به تبع آن آگاهی دادن به والدین در مورد نحوه ی برخورد و تربیت اخلاقی می باشد که این امر منجر به داشتن انسان های اخلاقی و به تبع آن تشکیل مدینه ی فاضله ای می شود که همه ی انسان ها در کمال آرامش و اطمینان خاطر در کنار هم زندگی می کنند .

روش اجرای پژوهش مزبور با استفاده از روش کتابخانه ای و به صورت تحلیلی و توصیفی انجام گرفته است .

سوالات تحقیق :

این پژوهش در جهت پاسخ گویی به سوالات زیر است:

۱. ارتباط رشد اخلاقی و رشد عقلانی چیست؟
۲. تفاوت رشد اخلاقی در کودکان دختر و پسر چیست؟
۳. شرایط رشد اخلاقی کدامند؟

فرضیه ها:

فرضیاتی که در قبال سوالات مذکور می توان ارائه داد :

۱. به نظر می رسد بدون حصول رشد عقلانی ، رشد اخلاقی حاصل نمی شود.
۲. به نظر می رسد که دختران در رشد اخلاقی ، در پذیرش آموزه های آن و در تطابق خود با ضوابط اخلاقی به مراتب جلوتر از پسران هستند ، زودتر و بیشتر تابعیت والدین و مربیان را می پذیرند و در عمل هم می توانند پایبندتر باشند . اطاعت از قوانین و معیارهای اخلاقی و

اجتماعی در پسران کمتر دیده می‌شود و راحت‌تر نقض قوانین اخلاقی و اجتماعی را می‌پذیرند.

۳. علاوه بر رشد شناختی، شرایطی برای وصول به رشد اخلاقی به عنوان مقدمه لازم است؛ از جمله محیط مناسب، تعلیم و تربیت، آگاهی از مفاهیم اجتماعی و ...

بخش اول : کلیات

۱. اصطلاح شناسی

از آنجا که رشد فرآیندی است که تمام مراحل زندگی انسان را در بر می‌گیرد و تقریباً در تمامی انسان‌ها به یک نحو صورت می‌گیرد، لذا حیطه‌ی مطالعات روانشناسی رشد، تمام عمر انسان را در بر می‌گیرد و به مطالعه‌ی رشد جسمانی و هم روانی می‌پردازد. تقریباً رشد جسمانی فرآیندی آشکار است که همگان آن را مشاهده می‌کنند، مثل رشد جسمانی مرحله‌ی شیرخوارگی، مرحله‌ی راه افتادن و ...، ولی رشد روانی و روحانی امری پیچیده اما نظام‌مند است؛ از قبیل رشد شناختی، رشد عاطفی، رشد روابط اجتماعی و ... که بررسی همه این ابعاد در حیطه‌ی مطالعات "روانشناسی رشد" می‌گنجد. بالاخص تاکید بیشتر روانشناسی رشد در تمام مراحل زندگی بشر، بر دوره‌ی کودکی و نوجوانی است، زیرا در این سنین است که نوع و مسیر رشد هرکس مشخص و معین می‌شود.

روانشناسی رشد در زمره‌ی علوم بنیادی و به اعتبار دیگر در زمره‌ی علوم کاربردی است.

هدف عمده‌ی علوم بنیادی که سعی در کشف روابط میان پدیده‌ها می‌کند، رسیدن از نتایج کار خود به نظریه‌ای در مورد وضع موجود پدیده‌هاست، در حالی که هدف علوم کاربردی در تلاش برای کشف پاسخ‌های منطقی و اصولی نسبت به مسائل ضروری و اساسی است، بنابراین همواره به دنبال نتایج مفیدند. به عبارت دیگر، علوم کاربردی نظریه‌ی خاص ارائه نمی‌کند، بلکه بیشتر به آزمودن نظریه‌های مختلف می‌پردازد تا به طور عملی و متناسب با اوضاع و احوال اجتماعی یکی را برگزینند. بنابراین روانشناسی رشد از این نظر که کوشش می‌کند تا نظریه‌هایی را برای رشد ذهنی، عاطفی و اجتماعی کودک کشف کند، یک علم بنیادی است و از آنجایی که سعی دارد این یافته‌های علمی را به طور عملی در زندگی کودک وارد کند، یک علم کاربردی است که همه معلمان و مربیان در دوره‌های مختلف زندگی به آن نیازمندند (لطف آبادی، ۱۳۸۹ ص ۴).

از آنجا که بررسی رشد اخلاقی در بطن مطالعات روانشناسی رشد قرار می‌گیرد، لازم می‌بینیم قبل از ورود به بحث و بررسی پیشینه و تاریخچه‌ی روانشناسی رشد، تعریفی از روانشناسی رشد و سایر مفاهیم مرتبط با آن ارائه دهیم:

لطف آبادی روانشناسی رشد را اینگونه تعریف می‌کند:

روانشناسی رشد، علمی است که جریان تحولات و تغییرات جسمی، ذهنی، عاطفی و عملکرد اجتماعی فرد را در طول عمر - از لحظه‌ی انعقاد نطفه تا هنگام مرگ - مطالعه می‌کند (لطف آبادی، ۱۳۸۹، ص ۳).

حوزه‌ی تغییرات و تحولات مورد بررسی این رشته به موضوعاتی چون مهارت‌های حرکتی، رفتار اجتماعی، ساختمان‌های شناختی و شخصیت مربوط می‌شود. این رشته، دگرگون شدن متغیرهای روانی و تاثیرات محیط و تجربه را در مرحله‌ی رشد مشخص می‌سازد و چگونگی شکل‌گیری و از بین رفتن آنها را توضیح می‌دهد.

۱-۱. معنای لغوی اخلاق

*دانش بد و نیک خوی‌ها، یکی از ۳ بخش فلسفه عملیه، و آن تدبیر انسان است
نفس خود را یا یک تن خاص را، مولف کشف و اصطلاحات و فنون آرد: علم اخلاق
عبارت است از علم معاشرت با خلق و آن از اقسام حکمت عملیه است و آن را تهذیب
اخلاق و حکمت خلقیه نیز نامند (دهخدا، ج ۱، ۱۳۷۷، ص ۱۵۳۷).*

*اخلاق جمع خلق است. خلق عبارت است از صفت درونی که در هر انسان وجود
دارد و منش کار و رفتار انسان است (ملکی، ۱۳۸۲، ص ۱۱۷).*

۱-۲. معنای اصطلاحی علم اخلاق:

علم اخلاق عبارت است از برانگیختن یا پیدا کردن و تقویت صفات و فضایل انسانی و جلوگیری کردن از رشد صفات ناپسند و رذیله‌هایی که مایه ی انحراف از حالات انسانی را فراهم می‌آورد (ملکی، ۱۳۸۲، ص ۱۱۷).

ابن مسکویه:

علم اخلاق صفت های خوب و بد و راه های اکتساب صفت های خوب و دوری از صفت های بد را بیان می‌کند (ابن مسکویه، ۱۳۸۱، ص ۳۱).

خواجه طوسی:

اخلاق، علم است به آنکه نفس انسانی را چگونه خلقی اکتساب تواند کرد که جملگی افعالی که به ارادت او از او صادر شود، جمیل و محمود بود (خواجه طوسی، ۱۳۶۰، ص ۴۸).

ملا احمد نراقی در معراج السعاده، تعریفی از علم اخلاق ارائه نداده است اما درباره فایده علم اخلاق قایل است:

فایده علم اخلاق پاک ساختن نفس است از صفت های رذیله و آراستن آن به ملکات جمیله که از آن به تهذیب اخلاق تعبیر می‌شود (نراقی، ۱۳۸۸، ص ۶۵).

بر این پایه، از نظر ایشان در علم اخلاق از فضایل و رذایل و از چگونگی کسب فضایل و رذایل بحث می‌شود.

۱-۳. معنای لغوی رشد

رشد به لحاظ لغوی در معانی زیر به کار رفته است:

به راه شدن، هدایت شدن، راه راست یافتن، تمییز نیک و بد، استقامت بر راه حق و تعصب در آن، استقامت در طریق حق و پایداری در آن، راست ایستادن در راه حق با ثبات و قرار، مقابل غیّ (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۸، ص ۱۲۰۸۴).

افزایش پیدا کردن اندازه یا حجم فیزیکی موجود زنده یا کامل شدن شکل و اندازه اندام‌های آن در طی دوره‌ای خاص، از نظر ذهنی به مرحله بالاتری رسیدن، پیشرفت(انوری، ۱۳۸۶، ص ۱۵۵).
رشد به معنی: عقل، شعور، هدایت، نجات، اصلاح، کمال، هشیاری و آگاهی(سیاح، ۱۳۷۵، ص ۱۸۹).

۴-۱. معنای اصطلاحی رشد

برای مشخص شدن معنای اصطلاحی رشد، معانی آن را از نظر چند اندیشمند بیان می‌کنیم:

رشد در اصطلاح به تغییرات کمی و کیفی با هم اطلاق می‌شود (شعاری نژاد، ۱۳۸۳، ص ۱۷).
رشد به طور کلی - اعم از جسمانی، ذهنی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی - یک سلسله دگرگونی‌های کمی و کیفی به هم پیوسته و منظم در موجود زنده است که به منظور هدف معین در جهت تداوم و سازگاری با محیط به وقوع می‌پیوندد (شفیع آبادی، ۱۳۶۹، ص ۱۵).

رشد به تغییرات کمی و کیفی اشاره می‌کند و می‌توان آن را به عنوان رشته‌ای فزاینده از تغییرات منظم و مرتبط تعریف کرد (مصباح و دیگران، ۱۳۷۴، ص ۷۷).

شاید تعریف رشد، عبارت باشد از تغییرات در ساخت بدنی، عصبی، رفتار و نشانه‌های ویژه شخص که همه به ترتیب بروز می‌کنند و نسبتاً ثابت‌اند (ماوسن و دیگران، ۱۳۶۸، ص ۱۱).

رشد واژه‌ای است که برای تشریح فرایند تاثیرات بی شمار داخلی و خارجی بر موجودات انسانی از اولین لحظات زندگی تا بزرگسالی و مرگ به کار می‌رود و نه تنها شامل نمو و نضج می‌شود بلکه رکود و انحطاط را نیز در بر می‌گیرد(مصباح و دیگران، ۱۳۷۴، ص ۷۸).

۵-۱. تعریف کودک

کودک در لغت به معنی:

کوچک ، صغیر و در زبان پهلوی کوتک به معنی صغیر می باشد که صورت دیگر آن کوچک است . طفل و بچه خواه پسر باشد خواه دختر ، فرزندى که به حد بلوغ نرسیده طفل و بچه است (دهخدا ، ۱۳۷۷ ، ج ۱۲ ، ص ۱۸۶۸۸).

علوم مختلف بنا به موضوع ، اهداف و کارآیی خود تعاریف متنوعی از کودک ارائه می دهند ؛ مثلا علم فقه بر اساس احکام فقهی و علم حقوق بر اساس احکام حقوقی ، تعاریفی از کودک ارائه می دهند ؛ اما آنچه در تعریف اصطلاحی کودک در عرف عام مطرح است ، این تعریف است :

در اصطلاح به دوره‌ای که فرد از نظر رشد ، مابین دوره نوزادی و دوره بلوغ قرار دارد ، دوره کودکی گفته می شود (کرمی نوری ، ۱۳۸۹ ، ص ۵۴).

۱-۶. تعریف تربیت:

تربیت در لغت به معنی:

پروردن ، پروردن کودک تا بالغ شود (دهخدا ، ۱۳۷۷ ، ج ۱ ، ص ۵۶۶۰).

۱-۶-۱. تربیت از نظر فلاسفه و علمای اخلاق

درباره‌ی تعریف تربیت در اصطلاح ، اتفاق نظر میان افراد ، صاحب نظران و مکاتب مختلف وجود ندارد و هرکس و یا هر مکتبی در تعریف تربیت بر بعد خاصی تکیه کرده و سایر جنبه‌ها را نادیده گرفته است . با این حال تعریفی از تربیت که شخصیت‌های مختلف ارائه می دهند را در زیر می آوریم.

ابن مسکویه:

انسان در پرتو تربیت اخلاقی از رذایل و صفات نکوهیده می رهد و به فضایل و خصلت‌های ستوده آراسته می گردد ، فضایل با تکرار اعمال شایسته به تدریج در